SCIENCE HUB REVIEW
2026
Volume 1
Issue 5
www.sciencehubreview.uz
ILMIY ELEKTRON JURNAL

# ESHITISHDA NUQSONI BO‘LGAN KICHIK YOSHDAGI BOLALARDA NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY INTERFAOL O‘YINLARNING O‘RNI

***Temirova Husnida***

***Jizzax davlat pedagogika universiteti Pedagogika, psixologiya va inklyuziv ta’lim fakulteti, Surdopedagogika, 562-25-guruh talabasi***

***Temurova Gulchehra***

***Ilmiy rahbar***

***Annotatsiya***

*Ushbu maqolada eshitishida nuqsoni bo‘lgan kichik yoshdagi bolalarda og‘zaki va muloqot nutqini rivojlantirishda zamonaviy interfaol o‘yinlarning o‘rni, pedagogik-psixologik xususiyatlari hamda amaliy ahamiyati yoritilgan. Korreksion-pedagogik jarayonda o‘yin faoliyatining turlari, multimedia va vizual-didaktik texnologiyalardan foydalanishning samaradorligi ilmiy-metodik jihatdan tahlil qilingan.*

***Kalit so‘zlar***

*surdopedagogika, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar, kichik yosh, interfaol o‘yinlar, nutqni o‘stirish, korreksion ta’lim, eshitish idroki.*

***Аннотация***

*В данной статье освещаются роль, психолого-педагогические особенности и практическое значение современных интерактивных игр в развитии устной и коммуникативной речи у детей младшего возраста с нарушениями слуха. Научно-методически проанализированы виды игровой деятельности и эффективность использования мультимедийных и визуально-дидактических технологий в коррекционно-педагогическом процессе.*

***Ключевые слова***

*сурдопедагогика, дети с нарушениями слуха, младший возраст, интерактивные игры, развитие речи, коррекционное обучение, слуховое восприятие.*

***Abstract***

*This article highlights the role, psychological and pedagogical features, and practical significance of modern interactive games in developing oral and communicative speech in young children with hearing impairments. The types of play activities and the effectiveness of using multimedia and visual-didactic technologies in the correctional-pedagogical process are scientifically and methodologically analyzed.*

***Keywords***
*surdopedagogy, children with hearing impairments, early age, interactive games, speech development, correctional education, auditory perception.*

**Kirish**

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarni qo‘llab-quvvatlash, inklyuziv va maxsus ta’lim tizimini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni hamda inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyalarida har bir bolaning individual imkoniyatlaridan kelib chiqib sifatli ta’lim olishi, ijtimoiy hayotga to‘laqonli integratsiyalashuvi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish belgilab berilgan. Xususan, eshitishida nuqsoni bo‘lgan kichik yoshdagi bolalarni erta tashxislash va ularda nutqiy faoliyatni o‘z vaqtida shakllantirish surdopedagogika fanining eng dolzarb masalalaridan biridir.

Eshitish analizatorining tug‘ma yoki erta orttirilgan buzilishi bolaning nafaqat tovushlarni idrok etishiga, balki uning umumiy psixik rivojlanishi, tafakkuri, xotirasi va eng avvalo, og‘zaki nutqining shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Sog‘lom bolada nutq atrofdagilar bilan tabiiy muloqot jarayonida taqlid asosida shakllansa, kar va zaif eshituvchi bolalarda nutq o‘z-o‘zidan rivojlanmaydi. Buning uchun maxsus tashkil etilgan tizimli korreksion-pedagogik ta’lim, eshitish qoldiqlaridan samarali foydalanish va bolaning yosh xususiyatlariga mos keluvchi zamonaviy metodik yondashuvlar talab etiladi.

Kichik yoshdagi bolalarning yetakchi faoliyat turi o‘yin ekanligi psixologiya va pedagogika fanlarida o‘z isbotini topgan. An’anaviy dars shakllari kichik yoshdagi eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarni tez charchatib qo‘yadi va ularning bilish faolligini pasaytiradi. Shu sababli mashg‘ulotlarga zamonaviy interfaol o‘yin texnologiyalarini integratsiya qilish bolalarning emotsional barqarorligini ta’minlaydi, ko‘rish-harakat va qoldiq eshitish sezgilarini faollashtiradi hamda nutqiy muloqotga bo‘lgan tabiiy ehtiyojni uyg‘otadi.

Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqiy rivojlanishining psixologik-pedagogik xususiyatlari. L.S.Vigotskiy ta’kidlaganidek, nuqsonning birlamchi ko‘rinishi (eshitish pasayishi) ikkilamchi nuqsonlarni — nutq rivojlanishidan ortda qolish, lug‘at boyligining

cheklanganligi va og‘zaki muloqotdagi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Kichik yoshdagi (3–7 yosh) eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalarda bir qator o‘ziga xos xususiyatlar kuzatiladi:

Birinchidan, Og‘zaki nutqning o‘z vaqtida shakllanmasligi oqibatida bolada so‘z zaxirasi juda sekin kengayadi, so‘zlarning grammatik shakllari (qo‘shimchalar, zamon va kelishik shakllari) noto‘g‘ri qo‘llaniladi yoki tushib qoladi;

Ikkinchidan, Eshitish nazoratining zaifligi yoki yo‘qligi tufayli tovushlar talaffuzida buzilishlar, ovozning baland-pastligi va intonatsion ohangdorlikning yetishmasligi kuzatiladi;

Uchinchidan, Atrofdagilar nutqini tushunishda ko‘rish analizatorining (labdan o‘qish, yuz mimikasi, imo-ishora va gavda harakatlari) roli keskin ortadi, ya’ni vizual-harakatli idrok yetakchi o‘ringa chiqadi;

To‘rtinchidan, Muloqot tajribasining kamligi sababli bolalarda tortinchoqlik, nutqiy faollikdan qochish yoki faqat tabiiy imo-ishoralar bilan cheklanish moyilligi yuzaga keladi.

Ushbu xususiyatlarni inobatga olgan holda, surdopedagog mashg‘ulotlarni shunday tashkil etishi lozimki, bola o‘zini o‘quvchi sifatida emas, balki qiziqarli o‘yin ishtirokchisi sifatida his qilsin. O‘yin jarayonida bola nutqiy birliklarni majburiy yodlash orqali emas, balki amaliy harakat va jonli muloqot vositasida o‘zlashtiradi.

**Zamonaviy interfaol o‘yinlarning turlari va nutqni o‘stirishdagi korreksion imkoniyatlari**

Zamonaviy surdopedagogikada «interfaol o‘yin» tushunchasi pedagog va bola, shuningdek, bolalar guruhining o‘zaro faol muloqotiga, qayta aloqaga hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya va didaktik vositalarga asoslangan o‘yin faoliyatini anglatadi. Interfaol o‘yinlar bolaning barcha saqlanib qolgan analizatorlarini (ko‘rish, sezish-taktil, tebranish-vibratsiya va qoldiq eshitish) bir vaqtda ishga solish imkonini beradi.

Korreksion-rivojlantiruvchi mashg‘ulotlarda qo‘llaniladigan zamonaviy interfaol o‘yinlarni maqsad va mazmuniga ko‘ra quyidagi asosiy guruhlarga ajratish mumkin:

1. Eshitish idrokini rivojlantiruvchi interfaol o‘yinlar. Ushbu o‘yinlar eshitish apparati yoki koxlear implantga ega bolalarda tovushlarga e’tiborni qaratish, nutqiy va nonutqiy

tovushlarni farqlash (masalan, nog‘ora, qo‘ng‘iroq, hayvonlar ovozi), tovush manbaini aniqlash hamda ritmik tuzilmalarni idrok etishga xizmat qiladi.

2. Artikulyatsion va nafas olish gimnastikasiga asoslangan o‘yinlar. To‘g‘ri nafas olish (nafasni burun orqali olib, og‘iz orqali ravon chiqarish) va artikulyatsion organlar (lab, til, yumshoq tanglay) harakatchanligini oshiruvchi o‘yinlar («Shamolcha», «Pufakchalarni uchiramiz», «Tilcha sayohati») tovushlarni to‘g‘ri qo‘yish va mustahkamlash uchun poydevor yaratadi.

3. Lug‘at boyligini kengaytiruvchi didaktik-interfaol o‘yinlar. Predmetlarning nomi, rangi, shakli va harakatini bildiruvchi so‘zlarni o‘zlashtirish, so‘zlarni daktil belgilar va yozma kartochkalar bilan moslashtirish («Sehrli qopcha», «Juftini top», «Nima o‘zgardi?») orqali bolaning faol va passiv lug‘ati boyitiladi.

4. Multimedia va raqamli interfaol o‘yin texnologiyalari. Interfaol doska, planshet va maxsus kompyuter dasturlari (masalan, «Nutq dunyosi», interfaol elektron alifbo va ovoz balandligiga reaksiya beruvchi animatsion o‘yinlar) bolaning ko‘rish diqqatini uzoq vaqt ushlab turadi va talaffuz natijasini ekranda vizual ko‘rish imkonini beradi.

5. Ijtimoiy-kommunikativ va rolli o‘yinlar. «Do‘konda», «Shifokor qabulida», «Mehmondorchilik» kabi syujetli-rolli o‘yinlar bolalarni kundalik hayotiy vaziyatlarda salomlashish, iltimos qilish, savol berish va javob qaytarish kabi bog‘lanishli nutq ko‘nikmalariga o‘rgatadi.

**1-jadval. Kichik yoshdagi eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini rivojlantirishda qo‘llaniladigan interfaol o‘yinlar tizimi**

| O‘yin yo‘nalishi | O‘yin namunasi | Korreksion maqsad | Kutilayotgan nutqiy natija |
|---|---|---|---|
| Eshitish-ritmik o‘yinlar | «Kim taqillatdi?», «Quvnoq nog‘ora» | Tovush bor-yo‘qligini aniqlash, ritm va tempni his qilish | Tovushga reaksiya bildirish, taqlid so‘zlarni talaffuz qilish |
| Artikulyatsion-nafas o‘yinlari | «Kapalakni uchir», «Qiziqarli tilcha» | Nafas oqimini boshqarish, lab va til mushaklarini chiniqtirish | Unli va undosh tovushlarni aniq va ravon talaffuz etish |
| Vizual-didaktik o‘yinlar | «So‘z va rasm», «Nima yo‘qoldi?» | Ko‘rish xotirasi va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish | Predmet va harakat nomlarini lug‘atga kiritish, gap tuzish |
| Multimedia interfaol o‘yinlar | «Ovozli kamalak» (ekran animatsiyasi) | Ovoz kuchi va balandligini vizual nazorat qilish | Me’yoriy ovoz balandligida va intonatsiya bilan gapirish |

| O‘yin yo‘nalishi | O‘yin namunasi | Korreksion maqsad | Kutilayotgan nutqiy natija |
|---|---|---|---|
| Syujetli-rolli o‘yinlar | «Oilamiz», «Mevalar do‘koni» | Jamoada hamkorlik va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini shakllantirish | Dialogik nutqqa kirishish, savol-javob malakasini egallash |

**Surdopedagoglar uchun interfaol o‘yinlarni tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiyalar**

Korreksion mashg‘ulotlarda interfaol o‘yinlardan maksimal darajada samara olish uchun pedagog quyidagi metodik talablarga amal qilishi maqsadga muvofiqdir:

Nutqiy yo‘naltirilganlik tamoyili. Har bir o‘yin jarayoni albatta nutqiy material bilan (yozma jadvallar, daktil belgilar va og‘zaki talaffuz) mustahkamlanishi kerak. O‘yin faqat ko‘ngilochar mashg‘ulotga aylanib qolmasligi, balki aniq korreksion-nutqiy vazifani bajarishi lozim;

Ko‘rgazmalilik va polisenor yondashuv. Kichik yoshdagi eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar uchun har bir yangi tushuncha yorqin tasvir, harakat va amaliy tajriba orqali taqdim etilishi zarur. Pedagogning yuzi yaxshi yoritilgan bo‘lishi va bola lab harakatlarini bemalol ko‘ra olishi shart;

Individual va tabaqalashtirilgan yondashuv. O‘yin topshiriqlari bolaning eshitish darajasi (kar yoki zaif eshituvchi), nutq rivojlanish bosqichi va koxlear implant yoki eshitish apparatidan foydalanish tajribasiga qarab tabaqalashtirilishi lozim;

Emotsional qo‘llab-quvvatlash. Bolaning eng kichik nutqiy yutug‘i ham ijobiy baholanishi, maqtov va rag‘batlantiruvchi belgilar orqali uning o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchi oshirilishi kerak.

**Xulosa**

Xulosa qilib aytganda, eshitishida nuqsoni bo‘lgan kichik yoshdagi bolalarning nutqini rivojlantirish ko‘p qirrali, uzluksiz va yuqori pedagogik mahoratni talab etuvchi korreksion jarayondir. Tadqiqot va amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy interfaol o‘yin texnologiyalarini surdopedagogik mashg‘ulotlarga tizimli ravishda tatbiq etish bolalarning eshitish idroki, artikulyatsion harakatchanligi va lug‘at boyligini sezilarli darajada oshiradi.

Interfaol o‘yinlar kichik yoshdagi kar va zaif eshituvchi bolalarda muloqotga kirishish qo‘rquvini bartaraf etib, ularni passiv tinglovchidan faol muloqot ishtirokchisiga aylantiradi. Natijada bolalarning og‘zaki nutq ko‘nikmalari tabiiy va qiziqarli muhitda shakllanib, ularning kelgusida maktab ta’limiga tayyorgarligi hamda jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi uchun mustahkam zamin yaratiladi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**

1. O‘zbekiston Respublikasining «Ta’lim to‘g‘risida»gi Qonuni. O‘RQ-637-son. — Toshkent, 2020-yil 23-sentabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «2020–2025-yillarda xalq ta’limi tizimida inklyuziv ta’limni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida»gi PQ-4860-son Qarori. — Toshkent, 2020-yil 13-oktabr.

3. Ayupova M.U. Logopediya. Darslik. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019.

4. Boltayeva M.M. Surdopedagogika asoslari. O‘quv qo‘llanma. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2

5. Mo‘minova L.R., Amirsaidova Sh.M. va boshq. Maxsus pedagogika. — Toshkent: Noshir, 2013.

6. Nazarova D.A. Eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalar nutqini o‘stirish metodikasi. — Toshkent: TDPU, 2021.

7. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. — Москва: Просвещение, 1995.

8. Королева И.В. Развитие слуха и речи у глухих детей раннего и дошкольного возраста после кохлеарной имплантации. — Санкт-Петербург: КАРО, 2018.